

پژوهش میان‌رشته‌ای حلقه مفقوده‌ای در پژوهش‌های اعضای هیئت علمی؛ دلایل و راهکارها

محسن نظرزاده زارع^{۱*}، مریم سادات قریشی خوارکمانی^۲، سعید نورالی^۳

چکیده	اطلاعات مقاله
امروزه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای با هدف پاسخ‌گویی به مسائل و چالش‌های روز جهان به یک ضرورت در پژوهش‌های علمی تبدیل شده است. با این وجود، توسعه آن به‌خصوص در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی موانعی را برای جامعه دانشگاهی به همراه داشته است. براین اساس، هدف مطالعه حاضر، بررسی دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و ارائه راهکارهایی برای برون‌رفت از آن بود. برای دستیابی به این هدف، از روش کیفی از نوع مطالعه موردی استفاده شد. نمونه پژوهش شامل تعداد ۱۶ نفر از پژوهشگران دانشگاهی و مؤلفان حوزه میان‌رشته‌ای بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری نظری انتخاب و مورد مصاحبه قرار گرفتند. برای تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها نیز از روش تحلیل مضمون و برای بررسی اعتبار یافته‌ها از دو روش بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان و بازبینی توسط همکاران استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای را می‌توان در سه دسته دلیل کلی: نهادی، سازمانی و فردی و راهکارهای برون‌رفت از آن نیز در چهار راهکار نهادی، سازمانی، علمی و فردی طبقه‌بندی کرد. بر اساس یافته‌ها، افزایش تمایل اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش میان‌رشته‌ای، مستلزم به‌کارگیری صحیح راهکارهاست و اثربخشی این راهکارها زمانی بیشتر خواهد بود که نگاه مدیران، حاکمیت همه آنها در بستر دانشگاهی باشد.	تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۲ نوع مقاله: پژوهشی واژگان کلیدی میان‌رشته‌ای، پژوهش‌های میان-رشته‌ای، اعضای هیئت علمی، علوم اجتماعی، علوم انسانی.

۱. نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران.

Nazarzadezare@malayeru.ac.ir

۲. استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

m.ghoraishi@alzahra.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

Saeidnorollahee@gmail.com

مقدمه

امروزه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای کلید مقابله با چالش‌های پیچیده اجتماعی معاصر و محرک نوآوری‌های علمی تلقی می‌شوند؛ چراکه اکتشافات و نوآوری‌های علمی اغلب در تقاطع رشته‌ای اتفاق می‌افتد، از این رو، اغلب دانشگاهیان تمایل دارند که در زمینه‌های پژوهشی که فراتر از مرزهای سنتی رشته آنهاست، فعالیت کنند (سان و همکاران^۱، ۲۰۲۱). به باور کریستینسن و همکاران^۲ (۲۰۲۱) پژوهش میان‌رشته‌ای می‌تواند به افزایش و تقویت تفکر انتقادی و خلاق در پژوهشگران دانشگاهی و متعاقب آن یادگیری پایدار در آنها کمک کند. براین اساس، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای^۳ با هدف پاسخگویی به مسائل و چالش‌های روز جهان به یک ضرورت جدی در پژوهش‌های علمی تبدیل شده؛ چراکه، هیچ‌کس نمی‌تواند مسائل و موضوعاتی را که علم و جامعه در دهه‌های آینده با آن مواجه می‌شود پیش‌بینی کند؛ اما با نگاهی به برخی از مسائل و چالش‌های جهان معاصر از جمله، پاندمی کرونا، بحران گرم‌شدن زمین، بحران آب، امنیت و گرسنگی در جهان، متوجه خواهیم شد که با آینده بسیار پیچیده‌ای مواجه خواهیم بود که نیازمند ترکیب و ادغام بینش‌هایی از چندین رشته به‌عنوان یک راهکار پژوهشی برای پاسخ به چالش‌های مذکور است (برکوویچ^۴، ۲۰۱۶). با اذعان به آنچه گفته شد، مقصود از پژوهش میان‌رشته‌ای چیست؟

برای فهم و درک بهتر اصطلاح پژوهش میان‌رشته‌ای، لازم است آن را از دیگر اصطلاحات مشابه یعنی پژوهش رشته‌ای^۵، چندرشته‌ای^۶ و فرارشته‌ای^۷ متمایز کنیم. اصطلاح رشته به شاخه خاصی از یادگیری یا مجموعه‌ای از دانش، مانند انسان‌شناسی، زیست‌شناسی یا ریاضیات اشاره دارد (پیک و گویکما^۸، ۲۰۲۱)، به سخن دیگر، رشته علمی به مجموعه‌ای از گفت‌وگوها و شیوه‌ها در یک قلمرو علمی خاص، گفته می‌شود (دالتون، ولف و بیکر^۹، ۲۰۲۱)، بنابراین در پژوهش رشته‌ای به مسئله از چشم‌انداز و دیدگاه یک رشته تخصصی نگاه می‌شود (رزاق، تونسن و

-
1. Sun, Livan, Ma & Latora
 2. Christensen, Ekelund, Melin & Widén
 3. Interdisciplinary research
 4. Barkovic
 5. Disciplinary research
 6. Multidisciplinary research
 7. Transdisciplinary research
 8. Peek & Guikema
 9. Dalton, Wolf & Bekker

پیساپیا^۱، ۲۰۱۳). اصطلاح پژوهش چندرشته‌ای به پژوهشی گفته می‌شود که در آن متخصصانی از رشته‌های مختلف برای حل یک مسئله پژوهشی خاص بدون هیچ‌گونه تغییر و ادغامی در ساختار رشته‌ای، با هم همکاری می‌کنند (پاتیل^۲، ۲۰۱۶). اصطلاح پژوهش فرارشته‌ای نیز به پژوهشی گفته می‌شود که در آن پژوهشگران برای آگاهی از کار یکدیگر و ایجاد فضاهای فکری جدید، از رشته تخصصی خود فراتر می‌روند. از این رو، پژوهش فرارشته‌ای از مرزهای چندرشته‌ای عبور کرده و با تمرکز بر مسائلی که فراتر از مرزهای رشته‌ای است به ایجاد یک پژوهش جامع و یا یک رشته جدید کمک می‌کند (رودمبو، ژائو و ناندو^۳، ۲۰۱۷). در نهایت اصطلاح میان‌رشته‌ای به معنای این است که دیدگاه‌های رشته‌ای از هم مجزا نیستند، بلکه در عوض باهم یکپارچه هستند (میلر و پات^۴، ۲۰۱۹)؛ بنابراین، پژوهش میان‌رشته‌ای ترکیبی از دو یا چندرشته با هدف کشف چیز جدید یا ایجاد چشم‌انداز بهتر است (واجارادول و همکاران^۵، ۲۰۲۱). به عبارتی دیگر، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای به هرگونه مطالعه یا گروهی از مطالعات انجام‌شده که توسط محققانی از دو یا چندرشته علمی متمایز انجام می‌شود، گفته می‌شود. این پژوهش بر اساس یک مدل مفهومی که در آن چهارچوب‌های نظری رشته‌های مختلف با هم ادغام‌شده، تشکیل می‌شود و روش‌شناسی آن نیز محدود به هیچ رشته‌ای نیست، بلکه نیازمند ادغام دیدگاه‌ها و مهارت‌های رشته‌های درگیر در پژوهش است (کریستینسن و همکاران^۶، ۲۰۲۱).

توجه به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در دهه ۱۹۷۰ به وجود آمد و در دهه ۱۹۸۰ رونق گرفت و سپس کمرنگ شد و به نظر می‌رسد که دوباره در حال رونق گرفتن است (پورتر و همکاران^۷، ۲۰۰۶). میان‌رشته‌ای‌ها، به‌عنوان پدیده‌ای کلی که از ترکیب و تلفیق دیدگاه‌های رشته‌ای شکل گرفته‌اند، درک شده و به‌عنوان یک رویکرد مهم آکادمیک در قرن ۲۱ محسوب می‌شوند (هودین^۸، ۲۰۱۸). اغلب پژوهشگران بر این باورند که تک‌رشته‌ای به‌تنهایی نمی‌تواند با چالش‌های پیچیده جوامع و اقتصادهای رقابتی و مبتنی بر دانش، همچنین دموکراسی‌های تکثرگرا

-
1. Razzaq, Townsend & Pisapia
 2. Patil
 3. Rudhumbu, Zhou & Nhundu
 4. Miler & Pate
 5. Vajaradul, Aroonsrimorakot, Laiphrakpam & Paisantanakij
 6. Christensen, Ekelund, Melin & Widén
 7. Porter, Roessner, Cohen & Perreault
 8. Hoidn

کنار بیاید (بوزیک و پوهورلیس^۱، ۲۰۰۹)؛ بنابراین، مسائل و چالش‌هایی که جامعه معاصر با آن مواجه است، نیازمند همکاری چندین رشته با فرهنگ‌ها، استانداردها و زبان‌های مختلف را می‌طلبد (بویکس مانزیلا^۲، ۲۰۱۶). براین اساس، در دهه‌های اخیر، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و ایجاد دوره‌ها، گروه‌ها و برنامه‌های میان‌رشته‌ای، به یکی از ویژگی‌های اساسی در مراکز و مؤسسات آموزش عالی دنیا تبدیل شده است (هودین، ۲۰۱۸).

در ایران نیز توجه به میان‌رشته‌ای‌ها و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای به‌عنوان یکی از سیاست‌ها و راهبردهای کلان نظام جمهوری اسلامی ایران در راستای شتاب و توسعه علمی کشور به‌ویژه در حوزه علوم انسانی مطرح بوده است، به‌طوری‌که در فصل چهارم از نقشه جامع علمی کشور «حمایت از توسعه علوم و فناوری‌های میان‌رشته‌ای»، «ایجاد و گسترش گرایش میان‌رشته‌ای در علوم انسانی و دیگر علوم» و «تقویت پژوهش‌های میان‌رشته‌ای»، به‌عنوان بخشی از راهبردها و اقدامات ملی برای توسعه علم و فناوری در کشور مطرح شده است (نقشه جامع علمی کشور، ۱۳۸۹: ۴۷، ۵۴ و ۶۱)؛ اما با وجود تأکید بسیار بر ضرورت و اهمیت توجه به میان‌رشته‌ای‌ها و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در ایران، توسعه آن به‌ویژه در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی چالش‌هایی را برای جامعه دانشگاهی به همراه داشته است. برخی از پژوهش‌های انجام‌شده در سطح داخلی و خارج از کشور نیز به‌درستی این ادعا را تصدیق کرده است. برای نمونه، نتایج پژوهش بلاغت (۱۳۹۰) نشان داد که چالش‌های اقتصادی (وجود فرصت‌های محدود اقتصادی برای انجام پژوهش و فرصت‌های محدود اشتغال)، فرهنگی-اجتماعی (آشنایی کم متخصصان، بومی نبودن، احساس نیاز کم جامعه به این رشته‌ها و بروکراسی اداری) و آموزشی (مناسب نبودن برنامه درسی مصوب رشته، کمبود استاد و پژوهشگر و کمبود شرایط پژوهش) از جمله موانع اصلی توسعه علوم انسانی و میان‌رشته‌ای در ایران هستند. نتایج پژوهش صفری (۱۳۹۱) نیز نشان داد، ارتقای مطالعات میان‌رشته‌ای در کشور نیازمند فرهنگ‌سازی در بستر دانشگاهی همراه با ارتقای توانمندی گوناگون استادان نسبت به تدوین و آماده‌سازی محتوای دروس میان‌رشته‌ای است. همچنین پژوهش محجوب عشرت‌آبادی، ملکی‌نیا و قرونه (۱۳۹۱) نشان داد که موانع ساختاری رشته‌ها، قرارداد اعضای هیئت علمی در گروه‌های آموزشی مجزا و غیرقابل نفوذ، سازمان‌دهی دانش به‌صورت حوزه‌های مجزا و قالبی کردن رفتارها از جمله موانع اصلی

1. Bozic & Pohoryles

2. Boix Mansilla

فعالیت‌های میان‌رشته‌ای است. قاسمی و امامی میبیدی (۱۳۹۴) نیز عدم نقش‌آفرینی میان‌رشته‌ای‌ها در رشد و توسعه علوم انسانی در ایران را ناشی از عدم تشریک‌مساعی صاحب‌نظران رشته‌های مرتبط در حوزه علوم انسانی و عدم توانمندی‌های علمی اعضای هیئت علمی و پژوهشگران برشمردند. برخی از پژوهش‌های انجام‌شده در سطح خارج از کشور نیز حاکی از وجود چالش‌هایی برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای است. برای نمونه، سان و همکاران (۲۰۲۱) ادعان داشتند که پژوهش‌های میان‌رشته‌ای اغلب در مقایسه با پژوهش‌های رشته‌ای و تخصصی‌تر، نرخ استناد پذیری کمتری به دست می‌آورند و احتمال جذب سرمایه مالی نیز برای این پژوهش‌ها کمتر است. لاگوسی^۱ (۲۰۲۰) نیز ادغام مفاهیم و روش‌های مختلف در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، کمرنگ‌شدن هویت جمعی در بین متخصصان رشته‌ای به دلیل گرایش زیاد به مشارکت در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و احتمال مقاومت پژوهشگران رشته‌ای در برابر پژوهش میان‌رشته‌ای به دلیل عبور از مرزهای فرهنگ رشته‌ای را به‌عنوان چالش‌های این پژوهش‌ها برشمرد. همچنین مک کرچر^۲ (۲۰۱۹) نیز تعداد کم مجلات میان‌رشته‌ای، سرعت پایین داوری و فرایند انتشار پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و کیفیت پایین پژوهش‌های میان‌رشته‌ای را به‌عنوان چالش‌های آن برشمرد. لارسون، لاندرز و بگ^۳ (۲۰۱۱) نیز کار در قالب ساختارهای نهادی، چالش‌های بین‌فردی، نبود استراتژی‌های آماده‌سازی و پشتیبانی از استادان در زمینه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای را به‌عنوان چالش‌های عمده مطالعات میان‌رشته‌ای برشمردند.

با وجود چالش‌هایی که پژوهش میان‌رشته‌ای در سطح داخل و خارج از کشور با آن روبه‌روست، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای می‌تواند به‌عنوان فرصتی برای اعضای هیئت علمی قلمداد شوند؛ اما برخی از صاحب‌نظران (ماتون، پرکینز و ساگیرت^۴، ۲۰۰۶؛ بارکوویچ، ۲۰۱۶؛ پورتر و همکاران، ۲۰۰۶) بر این باورند که ماهیت تک‌رشته‌ای بودن ساختار علمی دانشگاه‌ها، حمایت مالی و تشویقی محدود از میان‌رشته‌ای‌ها، طولانی بودن زمان انجام پژوهش، نحوه ارزیابی پژوهش‌ها و... باعث می‌شود که اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها تمایل اندکی نسبت به انجام پژوهش میان‌رشته‌ای داشته باشند. در این بین برخی از پژوهشگران نیز به ارائه مدل‌های برای

-
1. Lugosi
 2. McKercher
 3. Larson, Landers & Begg
 4. Maton, Perkins & Saegert

انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای پرداختند. برای نمونه، توبی و کامپن^۱ (۲۰۱۸) به ارائه مدلی برای انجام پژوهش میان‌رشته‌ای پرداختند. گام‌های این مدل شامل؛ بررسی الگوها و تئوری‌های موجود، سازه‌ها و مفاهیم، هدف پژوهش، ویژگی‌های پژوهش، سؤال‌های کلی و ویژه پژوهش، طرح مطالعه، ساخت و یا انتخاب ابزار بر اساس متغیرها، انتخاب برنامه و روش تحلیل، نمونه‌گیری، اندازه‌گیری متغیرها، تحلیل، ترکیب و گزارش‌دهی است. روتین و همکاران^۲ (۲۰۱۶) نیز به ارائه یک مدل فرایندی در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای پرداختند. مدل آنها از چهار بعد شامل؛ جهت‌گیری (شناسایی مسئله یا موضوع و طرح اولیه پژوهش)، آماده‌سازی (توسعه چهارچوب مفهومی، نهایی‌سازی سؤال پژوهش، طرح سؤال‌های ویژه، تدوین طرح و روش پژوهش)، گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها و نهایی‌سازی (تفسیر نتایج، بحث و نتیجه‌گیری) تشکیل شده بود. همچنین برونشتاین^۳ (۲۰۰۳) نیز یک مدل دو بخشی برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای ارائه داد که در بخش اول شامل؛ وابستگی متقابل رشته‌ها، فعالیت‌های حرفه‌ای تازه تدوین شده، انعطاف‌پذیری، مالکیت جمعی اهداف و بازخورد در فرایند و در بخش دوم شامل؛ چهار عامل مؤثر بر همکاری یعنی نقش حرفه‌ای، ویژگی‌های ساختاری، ویژگی‌های شخصی و سابقه همکاری بود.

با توجه به آنچه گفته شد، گرایش به میان‌رشته‌ای‌ها و انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای به‌عنوان یک ضرورت در دانشگاه‌ها و نظام‌های آموزش عالی دنیا به شمار می‌رود و حل مسائل و مشکلات جامعه، نیازمند توجه به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و همکاری اعضای هیئت علمی و پژوهشگران دانشگاهی با علایق و حوزه‌های علمی مختلف است. از سوی دیگر، با در نظر گرفتن این نکته که پرورش مطلوب پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در دانشگاه‌ها نیازمند تغییر سیاست علمی، راهبرد نهادی، تحقیق و توسعه در دانشگاه‌ها از سوی سیاست‌گذاران آموزش عالی است؛ بنابراین واکاوی دلایل انگیزه و اشتیاق اندک اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های ایران در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی می‌تواند به تحقق این امر کمک کند. براین اساس، پژوهش حاضر به دنبال پاسخی به این سؤال‌ها است که دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی حوزه‌های علوم

-
1. Tobi & Kampen
 2. Rutting, Post, Keestra, Roo, Blad & Greef
 3. Bronstein

انسانی و اجتماعی برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، کدام‌اند؟ و چه راهکارهایی برای افزایش تمایل به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای می‌توان پیشنهاد داد؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر بر آن بود تا تبیینی دقیق از دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و راهکارهای افزایش تمایل به انجام آن را ارائه نماید. چنین تبیینی، نیازمند مطالعه دقیق پدیده از جنبه‌های مختلف است. مرتنز و ویلسون^۱ (۲۰۱۹) بر این باورند که روش مطالعه موردی به دلیل اینکه به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا برای درک بهتر پدیده به جمع‌آوری انواع مختلفی از داده‌ها بپردازد، روش مناسبی برای چنین تبیین‌هایی از پدیده مورد مطالعه است (ص ۱۵۲). به عبارتی دیگر، مطالعه موردی یک رویکرد پژوهشی است که برای توصیف کامل پدیده‌های پیچیده به‌منظور درک عمیق‌تر از آن پدیده‌ها استفاده می‌شود. مطالعه موردی به‌طور خاص بر یک پدیده، رویداد، مسئله، برنامه، گروه و غیره متمرکز است؛ بنابراین، یک مورد می‌تواند یک فرد، گروهی از افراد، کلاس درس، یا یک پدیده یا رویدادی خاص باشد (مرتنز، ۲۰۱۵: ۳۰۵). براین اساس با توجه به اینکه در پژوهش حاضر پژوهشگران به دنبال واکاوی عمیق دلایل تمایل اندک به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و ارائه راهکارهایی برای افزایش تمایل در بین اعضای هیئت علمی حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی از طریق پژوهش کیفی بودند، از این‌رو، از روش مطالعه موردی استفاده کردند. از آنجاکه پژوهشگران برای انتخاب مشارکت‌کنندگان در پژوهش، داشتن حداقل یک تألیف و ترجمه در موضوع پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و یا داشتن حداقل دو مقاله در این زمینه را به‌عنوان مبنایی برای ورود به پژوهش قرار داده بودند، بنابراین برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری نظری^۲ بهره بردند. در نمونه‌گیری نظری، پژوهشگر افرادی را که از نظر تئوریک معرف پدیده موردنظر باشند را به‌عنوان نمونه انتخاب می‌کند (مرتنز، ۲۰۱۰: ۲۲۲، ۲۳۳). به همین منظور، تعداد ۱۶ نفر از پژوهشگران دانشگاهی و مؤلفان حوزه میان‌رشته‌ای به‌عنوان خبرگان (افرادی که آگاهی بیشتری نسبت به موضوع پژوهش داشتند و دارای حداقل یک کتاب تألیفی یا ترجمه و یا دو مقاله در موضوع پژوهش‌های میان‌رشته‌ای بودند) مورد مصاحبه قرار

-
1. Mertens & Wilson
 2. Theory-Based Sampling

گرفتند (جدول ۱). شایان‌ذکر است، مصاحبه‌ها تا آنجا ادامه یافت که کلیه دلایل و راهکارهای موجود در خصوص تمایل اندک به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای شناسایی شدند، به طوری که انجام مصاحبه‌های جدید منتج به ایجاد مضامین جدیدی نمی‌شد. به عبارتی دیگر، پژوهشگران تشخیص دادند که به اشباع در یافته‌ها رسیده‌اند، بنابراین فرایند مصاحبه با مشارکت‌کننده شماره شازنده به اتمام رسید.

جدول ۱: خبرگان دانشگاهی بر اساس وابستگی سازمانی و حوزه تخصصی

کد مصاحبه‌شونده	رشته تحصیلی	تعداد تألیف، ترجمه و یا مقاله در حوزه پژوهش میان‌رشته‌ای	وابستگی سازمانی
م ۱	حقوق خصوصی	۲	مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی
م ۲	جامعه‌شناسی	۳	دانشگاه آزاد اسلامی
م ۳	سواد اطلاعاتی	۲	مرکز مدارک علمی ایران
م ۴	مدیریت آموزشی	۲	دانشگاه شهید بهشتی
م ۵	علوم سیاسی	۴	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
م ۶	برنامه‌ریزی درسی	۴	دانشگاه ملایر
م ۷	فلسفه آموزش و پرورش	۳	مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی
م ۸	علوم سیاسی	۵	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
م ۹	اندیشه‌های سیاسی	۳	مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی
م ۱۰	علوم قرآن و حدیث	۴	دانشگاه شهید بهشتی
م ۱۱	سیاست‌گذاری عمومی	۳	دانشگاه تهران
م ۱۲	فلسفه تعلیم و تربیت	۴	دانشگاه خوارزمی
م ۱۳	مدیریت آموزشی	۲	دانشگاه شهید بهشتی
م ۱۴	تاریخ	۶	دانشگاه تهران
م ۱۵	برنامه‌ریزی درسی	۳	دانشگاه الزهرا (س)
م ۱۶	برنامه‌ریزی درسی	۲	دانشگاه الزهرا (س)

ابزار گردآوری داده‌های پژوهش، مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. پژوهشگران پس از بررسی و مطالعه دقیق مبانی نظری و تجربی موجود پیرامون پژوهش میان‌رشته‌ای اقدام به تدوین دستورالعمل^۱ مصاحبه کردند. این دستورالعمل پس از ارائه توضیح مختصری پیرامون ماهیت و ضرورت انجام پژوهش از دو بخش اطلاعات جمعیت شناختی (چهار سؤال) و سؤال‌های مصاحبه (سه سؤال) تشکیل شده بود (جدول ۲). گفتنی است که مدت زمان هر مصاحبه بین ۲۰ تا ۴۰ دقیقه بود که با توجه به بحران کرونا، مصاحبه‌ها از طریق تلفن و واتس‌آپ^۲ در مدت سه ماه (اول دی ۱۳۹۹ تا اواخر اسفند ۱۳۹۹) انجام شده بود.

جدول ۲: دستورالعمل مصاحبه

بخش اول: اطلاعات جمعیت شناختی مشارکت‌کنندگان
جنسیت: رشته تحصیلی:..... تعداد تألیف، ترجمه یا مقاله در حوزه میان‌رشته‌ای:
وابستگی سازمانی:.....
بخش دوم: سؤال‌های مصاحبه
۱. مهم‌ترین موانعی که باعث می‌شود که اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها بخصوص در حوزه‌های انسانی و اجتماعی، کمتر تمایل به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای داشته باشند، کدام‌اند؟
۲. شما این موانع را تا چه حد متوجه شخص، وزارت و نهاد دانشگاه می‌دانید؟ لطفاً توضیح بفرمایید؟
۳. شما برای افزایش انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در بین اعضای هیئت علمی حوزه‌های انسانی و اجتماعی، چه راهکارهایی در سطح فردی، نهادی و سازمانی پیشنهاد می‌دهید؟

برای تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها از روش تحلیل مضمون^۳ استفاده شد. واحد تحلیل شامل؛ کلمات، عبارات مترادف و تکراری، اصطلاحات و عبارات و واژه‌های کلیدی بودند؛ بنابراین، در گام نخست تحلیل مضمون؛ برای آشنایی با عمق و محتوای داده‌ها؛ متون مصاحبه مورد مطالعه و مرور مکرر پژوهشگران قرار گرفت. در گام دوم براساس چهارچوب پژوهش و اهداف و سؤال‌های پژوهش، کدگذاری داده‌ها انجام شد و در گام سوم؛ از فهرست طولانی کدهای استخراج شده؛ کدها بر اساس مقوله‌های معنایی و وجوه مشترک با هر یک از مضامین مربوط به دلایل و راهکارها طبقه‌بندی شده و از کدهای نامرتب با مضامین صرف‌نظر شد. درنهایت مضامین اصلی شناسایی

1. Protocol
2. WhatsApp
3. Thematic analysis

شدند. برای بررسی اعتبار یافته‌های پژوهش از دو روش بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان و بازبینی توسط همکاران استفاده شد. روش اول بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها بود، بدین صورت که پژوهشگر در پایان سخنان هر یک از مصاحبه‌شوندگان در طی فرایند مصاحبه، برداشت کلی خود را از سخنان مصاحبه‌شونده بیان می‌کرد تا از طریق تأیید یا اصلاح توسط مصاحبه‌شونده، از درستی مطالب بیان‌شده اطمینان یابد. در روش بازبینی توسط همکاران نیز، پژوهشگران پس از تحلیل محتوایی مصاحبه‌ها، نتایج آن را در اختیار همکارانی که از تجربه لازم در زمینه روش‌های پژوهش کیفی و تجزیه و تحلیل آن برخوردار بودند، قراردادند تا نظر تخصصی و کارشناسی خود را در زمینه تحلیل داده‌ها ارائه دهند.

یافته‌های پژوهش

بر اساس تحلیل مضمون مصاحبه‌ها از مجموع ۲۰۵ کد استخراج‌شده، ۱۶۱ کد به دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی و ۶۴ کد به راهکارهای افزایش تمایل اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای اختصاص داشت. شایان‌ذکر است، مضامین اصلی و فرعی مربوط به هریک از دلایل و راهکارها بدین شرح ارائه شده است (جدول ۳).

جدول ۳: مضامین اصلی و فرعی مربوط به دلایل و راهکارهای تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای

پدیده محوری	مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه کدهای استخراج‌شده
دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی		ضعف رشته‌های آکادمیک	عدم عمق و قوت رشته‌های دانشگاهی
			جزیره‌ای عمل کردن رشته‌های دانشگاهی
		فهم نادرست پژوهش‌های میان‌رشته‌ای	عدم احساس نیاز به پژوهش میان‌رشته‌ای
			نداشتن شناخت صحیح پژوهش میان‌رشته‌ای
	نهادی	حاکمیت نگاه رشته‌ای در نظام آموزش عالی	رشته‌ای بودن و تخصصی بودن ماهیت دانش
			فقدان سیاست‌های حمایتی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای
			فقدان سیاست‌گذاری‌های میان‌رشته‌ای
			نامناسب بودن بسترسازمانی
			تمرکز بودن نظام آموزش عالی کشور
			تمرکز دستورالعمل‌ها

پدیده محوری	مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه کدهای استخراج شده
فردی	فقدان مهارت‌های میان‌رشته‌ای	موانع ماهیتی پژوهش‌های	نداشتن تخصص میان‌رشته‌ای
		میان‌رشته‌ای	سختی ذاتی پژوهش میان‌رشته‌ای
		فقدان مهارت‌های میان‌رشته‌ای	نبودن همکار پژوهشی خوب برای انجام پژوهش میان‌رشته‌ای
		فقدان انگیزه برای انجام پژوهش میان‌رشته‌ای	نداشتن علاقه و انگیزه نسبت به انجام پژوهش میان‌رشته‌ای
سازمانی	وجود حصارهای رشته‌ای	فقدان نظام پاداش و انگیزش	عدم تدوین نظام پاداش از پژوهش میان‌رشته‌ای
		مشکلات فرهنگ سازمانی	عدم حمایت مالی از پژوهش میان‌رشته‌ای
		موانع فرهنگی	موانع فرهنگی
		فقدان نگرش میان‌رشته‌ای در سازمان دانشگاه	فقدان نگرش میان‌رشته‌ای در سازمان دانشگاه
سازمانی	مشکلات ساختاری	فقدان بستر مناسب برای پژوهش میان‌رشته‌ای در دانشگاه	فقدان بستر مناسب برای پژوهش میان‌رشته‌ای در دانشگاه
		عدم استقلال دانشگاهی	عدم استقلال دانشگاهی
		بازنگری ساختاری	دوری از اجبار بر اساس الزامات رسمی
		تغییر در ساختار و مأموریت‌های دانشگاه‌ها	تغییر در ساختار و مأموریت‌های دانشگاه‌ها
سازمانی علمی	تقویت فرهنگ پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در جامعه دانشگاهی	اصلاح نگرش فرهنگی در جامعه دانشگاهی	اصلاح نگرش فرهنگی در جامعه دانشگاهی
		نسبت به پژوهش میان‌رشته‌ای	نسبت به پژوهش میان‌رشته‌ای
		فرهنگ‌سازی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای	فرهنگ‌سازی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای
		شکل‌گیری تعاملات	شکل‌گیری اجتماعات رشته‌ای مختلف جهت افزایش تعاملات میان‌رشته‌ای
سازمانی علمی	جامعه دانشگاهی	عمق‌بخشی به پژوهش میان‌رشته‌ای	عمق‌بخشی به پژوهش میان‌رشته‌ای

راهکارهای افزایش تمایل اعضای هیئت علمی

پدیده محوری	مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه کدهای استخراج‌شده
فردی	تدوین سیاست‌های تشویقی	پرورش و توانمندسازی محققان	پرورش نیروی انسانی توانمند برای انجام پژوهش میان‌رشته‌ای
		تقویت مهارت‌های پژوهشی	
نهادی	حاکمیت فلسفه آموزش عالی	تشویق استادان به ارتباطات میان‌رشته‌ای	تشویق استادان به ارتباطات میان‌رشته‌ای
		ایجاد نظام انگیزش و پاداش	ایجاد نظام انگیزش و پاداش
علمی	حاکمیت فلسفه انجام پژوهش	توجه حکمرانی به مسئله آموزش و پژوهش	توجه حکمرانی به مسئله آموزش و پژوهش
		حاکمیت دانشگاه در حل مسائل	حاکمیت دانشگاه در حل مسائل
علمی	میان‌رشته‌ای در نظام آکادمیک	روش‌مند کردن پژوهش میان‌رشته‌ای	روش‌مند کردن پژوهش میان‌رشته‌ای
		موضوع‌محور بودن پژوهش میان‌رشته‌ای	موضوع‌محور بودن پژوهش میان‌رشته‌ای

❖ دلایل

دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای از سه مؤلفه اصلی شامل: دلایل نهادی، سازمانی و فردی، تشکیل شده است که در ادامه به توصیف هر یک از آنها می‌پردازیم.

❖ دلایل نهادی

دلایل نهادی که به نهادهای فرا سازمانی و بالادستی از جمله وزارت علوم برمی‌گردد و خارج از اراده و اختیار نهاد دانشگاه است. این دلایل از پنج زیرمؤلفه شامل: ضعف رشته‌های آکادمیک، فهم نادرست پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، حاکمیت نگاه رشته‌ای در نظام آموزش عالی کشور، فقدان سیاست‌های حمایتی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و متمرکز بودن نظام آموزش عالی کشور، تشکیل شده است.

• ضعف رشته‌های آکادمیک

یافته‌ها مؤید آن است که شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند عدم عمق و قوت رشته‌های دانشگاهی و جزیره‌ای عمل کردن رشته‌های دانشگاهی، از جمله دلایل نهادی تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره

۱ اذعان داشت: «یک مسئله این است که ما رشته‌های قوی نداریم. ما اگر بخواهیم میان‌رشته‌ای قوی داشته باشیم، نیازمند این هستیم که خود رشته‌های موجود آکادمیک ما قوی بشوند و این حوزه‌ها بعداً بتوانند حوزه‌های میان‌رشته‌ای قوی تشکیل بدهند. محال است یک کشوری که رشته‌های آکادمیکش ضعیف است، میان‌رشته‌ای قوی داشته باشد». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۶ نیز اذعان داشت: «ثبات در رشته‌ها و شکل‌گیری صحیح رشته‌ها می‌تواند به پژوهش میان‌رشته‌ای کمک کند. در حال حاضر رشته‌ها تکه‌تکه شده‌اند و این آفت مانعی برای پژوهش‌های میان‌رشته‌ای است».

• فهم نادرست پژوهش‌های میان‌رشته‌ای

عدم شناخت صحیح پژوهش میان‌رشته‌ای و عدم درک ماهیت جدید دانش میان‌رشته‌ای نیز دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱۴ اظهار داشت: «متولیان خیلی از نهادهای علمی کسانی هستند که نه تنها از میان‌رشته‌ای‌چندان آگاهی و خبر ندارند، بلکه در مورد آن دچار سوءتفاهم نیز هستند و این سوءتفاهم‌ها را دارند و نه می‌خواهند و نه می‌توانند برطرف کنند و آن‌ها خود از موانع مهم در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای است». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۷ نیز اذعان داشت: «در تعریف میان‌رشته‌ای ابهام وجود دارد. بخشی از این ابهام ناشی از این است که ما هنوز نتوانسته‌ایم مفهوم دیسیپلین را در رشته‌های دانشگاهی درونی کنیم».

• حاکمیت نگاه رشته‌ای در نظام آموزش عالی کشور

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که رشته‌ای و تخصصی بودن ماهیت دانش، نقش بسزایی در تمایل اندک اعضای هیئت علمی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای دارد. به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱۱ اظهار داشت: «دانشگاه‌های ما هنوز در این زمینه خیلی پیش نرفته‌اند؛ یعنی رزومه‌ای که در آن فرد فقط درباره یک موضوع خاص کار کرده است و هر چه محدودتر هم باشد با استقبال بیشتری مواجه می‌شود تا اینکه ببینند فرد در زمینه‌های مختلف کار کرده است». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱۲ بیان داشت: «ما هنوز در منیت‌های گروه من، رشته من که یک جورایی برای وضعیت پیشامدرن است گیر کردیم».

- **فقدان سیاست‌های حمایتی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای**

به باور شرکت‌کنندگان پژوهش، نگاه بخش‌نامه‌ای و اجبار برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، اهمیت ندادن به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و فقدان سیاست‌گذاری‌های میان‌رشته‌ای، می‌تواند به تمایل اندک اعضای هیئت علمی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای بینجامد. به طوری که شرکت‌کننده شماره ۳ اظهار داشت: «الزام کردن اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش میان‌رشته‌ای بدون توانمندسازی اعضای هیئت علمی نتیجه اثربخشی به دنبال نخواهد داشت و افراد به انجام کارهای بی‌کیفیت و تقلبی روی خواهند آورد». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱۵ نیز بیان داشت: «مسئله دیگر در خصوص امتیازاتی است که از یک مقاله / کار گروهی به من داده می‌شود، مثل کشورهای خارجی نیست که در آن وقتی ۵ اسم در یک مقاله است همه رو یک جور می‌بینند؛ ولی در کشور ما به نفر اول امتیاز بیشتری می‌دهند. در مقالات تک‌رشته‌ای من می‌توانم یک مقاله به‌تنهایی انجام بدهم و امتیازات خودم را داشته باشم، ولی در کار میان‌رشته‌ای مجبورم با تخصص‌های دیگر هم کار کنم که ممکن است منافع و مزایای فردی کمتری عاید شود».

- **متمرکز بودن نظام آموزش عالی کشور**

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که نامناسب بودن بستر سازمانی و تمرکز دستورالعمل‌ها نیز در تمایل اندک اعضای هیئت علمی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای تأثیرگذار هستند. به طوری که شرکت‌کننده شماره ۴ اظهار داشت: «اگر ما بخواهیم حرکتی اصلاح‌بشه با نصیحت و پند و اندرز اتفاق نمی‌افتد، اگر بخواهیم دو گروه آموزشی با هویت مستقل، با یکدیگر فعالیتی داشته باشند، باید بستر سازمانی آن را فراهم کنیم. در حال حاضر وزارت علوم بستر سازمانی آن را فراهم نکرده است». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۵ بیان داشت: «یکی از مهم‌ترین عواملی که در میان‌رشته‌ای و البته در حوزه سازمانی می‌تواند به ما کمک کند و می‌تواند اهمیت میان‌رشته‌ای را در سطحی فراتر از تجربه‌های شخصی نشان دهد، توجه به ویژگی‌های خاص مناطق جغرافیایی است که به خاطر نظام متمرکز آموزش عالی عموماً از توجه جدی به این ویژگی محروم می‌مانیم».

❖ دلایل سازمانی

دلایل سازمانی به ساختار نهاد دانشگاه، همچنین مدیریت و فرهنگ حاکم بر دانشگاه‌ها برمی‌گردد. این دلایل از چهار زیرمؤلفه شامل: فقدان نظام پاداش و انگیزش، مشکلات فرهنگی سازمانی، وجود حصارهای رشته‌ای و مشکلات ساختاری، تشکیل شده است.

• فقدان نظام پاداش و انگیزش

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند عدم تدوین نظام پاداش و عدم حمایت مالی، از دلایل سازمانی تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره ۱ اذعان داشت: «ما یک نظام پاداش و انگیزش برای توسعه میان‌رشته‌ای‌ها در علوم انسانی نداریم. وقتی نظام پاداش برای میان‌رشته‌ای تدوین بشود خودبه‌خود افراد انگیزه پیدا می‌کنند که بروند و با رویکرد میان‌رشته‌ای کار بکنند». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۶ نیز اذعان داشت: «هیچ‌گونه حمایت مالی از پژوهش میان‌رشته‌ای وجود ندارد».

• مشکلات فرهنگ سازمانی

موانع فرهنگی و فقدان نگرش میان‌رشته‌ای نیز به‌عنوان دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مطرح می‌شوند. به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۵ اظهار داشت: «موانع فرهنگی برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای هم به‌نوبه خود وجود دارد». همچنین، شرکت‌کننده‌های شماره ۷ و ۹ نیز اذعان داشتند: «نگرش میان‌رشته‌ای وجود ندارد و اساساً حل مشکل برای ما مسئله نیست، چراکه بسیاری از مسائلی که در کشور به‌وجود می‌آید اصلاً به دنبال حل آن نیستند».

• وجود حصارهای رشته‌ای

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که فضای ارتباطی نامناسب و وابستگی رشته‌ای در دانشگاه‌ها، نقش بسزایی در تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای دارد. به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱۶ اذعان داشت: «بعضی از باورهای آکادمیکی درون هر رشته علمی وجود دارد به این صورت که افراد تعصب خاصی به رشته و دیسپلین خاص خودشان دارند و پا را از دامنه و حوزه تخصصی خودشان فراتر نمی‌گذارند که بخواهند مسائل را فراتر از آن چهارچوب رشته تخصصی خودشان بررسی کنند و نگاه کنند». همچنین،

شرکت‌کننده شماره ۴ بیان داشت: «دانشگاه به خاطر تخصصی شدن و ایجاد حصارهای رشته‌ای باعث شده است که حتی رشته‌های هم‌جوار و نزدیک به هم از یکدیگر جدا بیفتند و از هم بی‌خبر باشند».

• مشکلات ساختاری

به نظر شرکت‌کنندگان پژوهش، محافظه‌کاری سنتی در سطح سازمان دانشگاه، فقدان بستر مناسب پژوهش میان‌رشته‌ای در سازمان دانشگاه و عدم استقلال دانشگاهی، می‌تواند به تمایل اندک اعضای هیئت علمی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای منجر شود. به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱۲ اظهار داشت: «ساختار و سازمان دانشگاه ما برای چنین منظوری سامان نیافته است و آن هم به دلیل وابسته بودن به تحولاتی است که باید پشت سر بگذاریم و نمی‌گذاریم». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۵ نیز بیان داشت: «در حال حاضر با توجه به وضعیت موجود موانع ساختاری میان‌رشته‌ای در آموزش عالی وجود دارد و از نظر ساختاری امکان انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای چندان امکان‌پذیر نیست».

❖ دلایل فردی

دلایل فردی به ویژگی‌های شخصیتی و شایستگی‌های فردی اعضای هیئت علمی برمی‌گردد. این دلایل از سه زیرمؤلفه شامل: موانع ماهیتی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، فقدان مهارت‌های میان‌رشته‌ای و فقدان انگیزه برای انجام پژوهش میان‌رشته‌ای، تشکیل شده است.

• موانع ماهیتی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که نداشتن تخصص میان‌رشته‌ای و سختی ذاتی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، از دلایل سازمانی تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای محسوب می‌شود. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره ۶ اذعان داشت: «آشنا شدن با حوزه‌های موضوعی مختلف نیاز به انرژی زیاد و توانمندی بالا دارد و معمولاً کمتر پیش می‌آید که کسی در همه یا اغلب موضوعاتی که می‌خواهند برای بررسی مسائل از آنها استفاده کنند توانمندی و تخصص داشته باشند؛ لذا لازمه‌اش این است که افراد با حوزه‌های مختلف آشنایی داشته باشند. باید دوره‌های پیشرفته را خارج از رشته‌های خودشان طی کنند». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱۱ نیز اذعان داشت: «مانع دیگر در ذات مطالعات میان‌رشته‌ای این

است که شما هیچ‌وقت نمی‌توانید آن ادعای دانش در رویکرد تخصصی را در مطالعات میان‌رشته‌ای داشته باشید».

• فقدان مهارت‌های میان‌رشته‌ای

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که فقدان دیدگاه فلسفی (فقدان نگرش کل‌گرا)، فقدان مهارت‌های ارتباطی، نداشتن روحیه کار تیمی، نبود همکار پژوهشی خوب برای انجام کار تیمی در پژوهش میان‌رشته‌ای، امپریالیزم علمی (غرور و نخوت علمی برای مشارکت علمی)، فقدان توانایی و مهارت انجام پژوهش میان‌رشته‌ای و ناآشنایی و ناهم‌زبانی اساتید رشته‌های مختلف با یکدیگر به‌عنوان دلایل دیگری برای تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای است. به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱۶ اظهار داشت: «مسئله دیگر در این زمینه این است که روحیه مشارکت و مشارکت جمعی بین اعضا وجود ندارد، حتی در درون رشته‌ها هم کارها و همکاری‌های مشارکتی صورت نمی‌گیرد». همچنین، شرکت‌کننده‌های شماره ۱۳ نیز اذعان داشت: «بحث دیگر ما، مهارت‌هاست؛ مهارت‌های فردی و علمی محققان ما برای پژوهش میان‌رشته‌ای کافی نیست».

• فقدان انگیزه برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که بی‌علاقگی و نداشتن انگیزه نسبت به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و بی‌علاقه بودن به پژوهش‌های دشوار میان‌رشته‌ای، نقش بسزایی در تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای دارد. به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱۰ اذعان داشت: «پژوهش میان‌رشته‌ای کار سختی است و ما عادت نکرده‌ایم کار سخت انجام بدهیم، همیشه فقط سعی کرده‌ایم که دم دست‌ترین کار را که می‌توانسته مشکل‌مان را حل کند انجام دهیم». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۸ بیان داشت: «یکی از موانع اصلی در مقابل کار میان‌رشته‌ای، مقاومت دیسپلین‌هاست، چون برای اعضای هیئت علمی تخصص‌گرایی مهم است؛ لذا در برابر مطالعات و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مقاومت می‌کنند».

❖ راهکارها

راهکارهای افزایش تمایل اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای از چهار مؤلفه اصلی شامل: راهکارهای سازمانی، نهادی، علمی و فردی تشکیل شده است که در ادامه به توصیف هر یک از آنها پرداخته‌ایم.

❖ راهکارهای سازمانی

منظور از راهکارهای سازمانی، راهکارهایی هستند که به رفع و یا کاهش موانع سازمانی برای انجام پژوهش میان رشته‌ای در دانشگاه‌ها منجر می‌شود. این راهکارها از سه زیر مؤلفه شامل: بازنگری ساختاری، تقویت فرهنگ پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در بین جامعه دانشگاهی و شکل‌گیری تعاملات میان‌رشته‌ای در جامعه دانشگاهی، ارائه شده است.

• بازنگری ساختاری

از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش، دوری از اجبار بر اساس الزامات رسمی و تغییر در ساختار و مأموریت‌های دانشگاه‌ها به‌عنوان راهکارهای سازمانی برای افزایش تمایل اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مطرح شده است. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره ۵ اذعان داشت: «تغییر در ساختار و مأموریت‌های دانشگاه‌ها و همچنین مأموریت اعضای هیئت علمی که از طرف وزارت ابلاغ می‌شود، یکی از راهکارهاست». همچنین شرکت‌کننده شماره ۸ اظهار داشت: «اجازه دهیم این مسئله در خود جامعه دانشگاهی و در دل گروه‌ها، دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها و بر اساس نیازهایی که احساس می‌شود و متناسب با نیازهای جامعه شکل بگیرد. زمانی که ابلاغ رسمی صورت می‌گیرد، سازمان باید درگیر بودجه، سند، منشور و سیاست‌گذاری رسمی بشود که کار را به اجبار می‌کشاند».

• تقویت فرهنگ پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در بین جامعه دانشگاهی

اصلاح دیدگاه جامعه دانشگاهی نسبت به تحقیقات میان‌رشته‌ای و فرهنگ‌سازی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، راهکارهای سازمانی دیگری است که شرکت‌کنندگان به آن اشاره داشتند. به‌طور نمونه، شرکت‌کننده شماره ۴ اظهار داشت: «در خصوص میان‌رشته‌ای تنها حرکت سازمانی یا فراهم ساختن بستر سازمانی کافی نیست. اگر بخشنامه‌ای یا آیین‌نامه‌ای هم ابلاغ شود تا زمانی که ضرورت و نیاز آن بین اعضای هیئت علمی احساس نشود طبیعتاً اگر بخشنامه هم باشد

سراغش نمی‌روند و از آن استقبال نمی‌کنند». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۵ اذعان داشت: «شکل‌گیری اولیه پژوهش میان‌رشته‌ای باید در جامعه دانشگاهی باشد و باید با فرهنگ‌سازی باعث گسترش غیررسمی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای شویم».

• شکل‌گیری تعاملات میان‌رشته‌ای در بین جامعه دانشگاهی

شکل‌گیری اجتماعات رشته‌های مختلف در راستای افزایش تعاملات بین‌رشته‌ای، عمق‌بخشی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و تشکیل اجتماع دانش، راهکارهای دیگری است که از سوی شرکت‌کنندگان مطرح شده است. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره ۸ اظهار داشت: «میان‌رشته‌ای شدن مستلزم کار تیمی است، ما نه گروه میان‌رشته‌ای داریم و نه آدم میان‌رشته‌ای، بنابراین، باید از دانش استادان حوزه دیگر استفاده کرد». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱۴ بیان داشت: «انجمن‌ها و نهادهای میان‌رشته‌ای باید زیاد بشوند و در بین اینها اتحادیه پدید بیاید. بین انجمن‌ها، مجلات و نهادهای میان‌رشته‌ای در ایران یک ناآشنایی از یکدیگر وجود دارد. این مراجع نیروهای خود را سازماندهی نکرده‌اند و گروه‌های نزدیک به هم را نمی‌شناسند. ضرورت دارد که ارتباط میان این‌ها نهادینه شود و نهادینه شدن آنها هم فقط با تشکیل اتحادیه امکان‌پذیر می‌باشد».

❖ راهکارهای نهادی

راهکارهای نهادی در گرو تغییر در سیاست‌های نهادهای بالادستی از جمله وزارت علوم می‌باشد، بنابراین تا زمانی که برخی از سیاست‌ها در نهادهای بالادستی اصلاح نشود، نمی‌توان اصلاح آن را در جای دیگر جست‌وجو کرد. این راهکارها از دو زیرمؤلفه شامل: تدوین سیاست‌های تشویقی و حاکمیت فلسفه آموزش عالی، تشکیل شده است.

• تدوین سیاست‌های تشویقی

از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش، اصلاح و بازنگری آیین‌نامه ارتقا، سیاست‌های تشویقی، تشویق استادان به ارتباطات میان‌رشته‌ای و ایجاد نظام انگیزش و پاداش، به‌عنوان راهکارهای نهادی برای افزایش تمایل اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مطرح شده است. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره ۱۳ اذعان داشت: «تدوین برخی از مشوق‌های آیین‌نامه‌ای در این زمینه که مطالعات میان‌رشته‌ای را در اولویت قرار دهند، لازم است». شرکت‌کننده شماره ۱۱ بیان داشت: «برای ترویج کار میان‌رشته‌ای باید قواعد تشویقی وضع کرد. مثلاً بیایند بگویند

که کار تیمی امتیاز بیشتری دارد، نیایند بگویند که از نفر دوم به بعد امتیازهای کمتری دارد». همچنین شرکت‌کننده شماره ۱ اظهار داشت: «سازمان‌های مختلف علمی و اجرایی باید نظام‌های انگیزش و پاداشی تدوین کنند».

• حاکمیت فلسفه آموزش عالی

استقلال دانشگاه، توجه حکمرانی به مسئله آموزش و پژوهش و حاکمیت دانشگاه در حل مسائل، راهکارهای نهادی دیگری است که شرکت‌کنندگان به آن اشاره داشتند. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره ۱۰ اظهار داشت: «اگر حاکمیت و حکمرانی به مقوله دانشگاه توجه کند و متقاعد بشوند که نقش اصلی را در حل مسائل فرهنگی و اجتماعی باید دانشگاه‌ها داشته باشند، میان‌رشته‌ای در کشور پا خواهد گرفت». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۸ اذعان داشت: «اگر اجازه بدهیم جامعه علمی و آکادمیک ما کار خودش را دنبال کند ثمربخش خواهد بود. من مخالف دخالت دستگاه‌های رسمی مثل وزارت علوم، شورای تحول و شورای عالی انقلاب فرهنگی هستم... وقتی این مراجع ورد می‌کنند کار خراب‌تر می‌شود».

❖ راهکارهای علمی

راهکارهای علمی به حاکمیت نگاه میان رشته‌ای در پژوهش‌های دانشگاهی بر می‌گردد، که این خود نیازمند آشنایی دانشجویان با ماهیت و اهمیت انجام پژوهش میان رشته‌ای است. این راهکارها از یک زیرمؤلفه شامل: حاکمیت فلسفه انجام پژوهش میان‌رشته‌ای در نظام آکادمیک تشکیل شده است.

• حاکمیت فلسفه انجام پژوهش میان‌رشته‌ای

روش‌مند کردن تحقیقات میان‌رشته‌ای، ترجمه کتب میان‌رشته‌ای و موضوع محور بودن، راهکارهای دیگری است که از سوی شرکت‌کنندگان مطرح شده است. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره ۱۴ اظهار داشت: «ترجمه‌های خوب از کارهای موفق میان‌رشته‌ای در جهان صورت بگیرد». شرکت‌کننده شماره ۱۵ بیان داشت: «باید پژوهش‌های میان‌رشته‌ای موضوع محور شوند». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۸ اذعان داشت: «میان‌رشته‌ای مستلزم داشتن روش است و در چهارچوب یک روش مشترک انجام می‌شود. وقتی که روش مشترک داشته باشیم چندرشته‌ای تبدیل می‌شود به میان‌رشته‌ای».

❖ راهکارهای فردی

راهکارهای فردی به دنبال از بین بردن ضعف مهارتی اعضای هیئت علمی در انجام پژوهش میان‌رشته‌ای و کمک به ارتقای شایستگی‌های فردی آنها در انجام پژوهش میان‌رشته‌ای است. این راهکارها از یک زیر مؤلفه شامل: پرورش و توانمندسازی محققان میان‌رشته‌ای، تشکیل شده است.

• پرورش و توانمندسازی محققان میان‌رشته‌ای

از دیدگاه شرکت‌کنندگان در پژوهش، پرورش نیروی انسانی توانمند، تقویت کارهای تیمی و تقویت مهارت‌های پژوهشی، به‌عنوان راهکارهای فردی برای افزایش تمایل اعضای هیئت علمی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مطرح شده است. برای نمونه، شرکت‌کننده شماره ۳ اذعان داشت: « لازم است که حتماً آموزش روش کار با جعبه ابزار پژوهش (رویکردها، ابزارها، روش‌ها و ...) به افراد ارائه شود و آموزش روش تحقیق صرف، افراد را توانمند نخواهد کرد». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱ بیان داشت: «محققین میان‌رشته‌ای را باید توانمندسازی کنیم هم از حیث ادراکی-شناختی، هم از حیث دانشی و هم از حیث مهارتی؛ یعنی قشری از محققین میان‌رشته‌ای در یک بستر زمانی به تدریج باید تربیت بشوند».

شکل ۱: دلایل و راهکارهای تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای

بحث و نتیجه‌گیری

با وجود اینکه یکی از دلایل مهم شکل‌گیری میان‌رشته‌ای‌ها، حل مسائل دنیای امروزی است و برای حل مسائل امروزی ناگزیریم به مطالعات میان‌رشته‌ای روی بیاوریم؛ به‌طوری‌که به باور پیک و گایکما^۱ (۲۰۲۱)، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در کاهش و رفع بسیاری از شکاف‌های سیاستی، دانشگاهی و عملی سهم بسزایی دارد؛ اما برخی از پژوهش‌ها مؤید آن است که نقش پژوهشگران رشته‌های مختلف به‌ویژه رشته‌های حوزه علوم انسانی در مطالعات میان‌رشته‌ای بسیار کم‌رنگ بوده است (برای نمونه پژوهش قاسمی و امامی میبدی، ۱۳۹۴). از این رو پژوهش حاضر در تلاش بود، ضمن شناسایی دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی حوزه علوم انسانی و علوم اجتماعی نسبت به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، به ارائه راهکارهایی برای برون‌رفت از آن بپردازد. یافته‌های پژوهش نشان داد که سه دلیل نهادی، سازمانی و فردی را می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش میان‌رشته‌ای مطرح نمود.

دلایل نهادی را می‌توان در حاکمیت نگاه رشته‌ای در نظام آموزش عالی، ضعف رشته‌های آکادمیک، فهم نادرست پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، تمرکز نظام آموزش عالی کشور و فقدان سیاست‌های حمایتی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای جست‌وجو کرد. تکه‌تکه شدن و جزیره‌ای عمل کردن رشته‌ها و عدم عمق و قوت رشته‌های دانشگاهی، دلایل جدی عدم رونق پژوهش‌های میان‌رشته‌ای است، چراکه تا زمانی که در رشته‌های دانشگاهی بالغ نشویم، چگونه می‌توان انتظار داشت مطالعات میان‌رشته‌ای توسعه یابد. از سوی دیگر، عدم تعریف صحیح و فهم نادرست از میان‌رشته‌ای، مانع دیگری برای فعالیت‌های میان‌رشته‌ای است. در واقع، ابتدا لازم است که ادراک صحیحی از حوزه میان‌رشته‌ای و فلسفه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای به دست آوریم تا حدود و مرزها و مأموریت آن در حوزه پژوهش فهم شود؛ چراکه بدون تردید، عدم فهم و درک درست از ماهیت میان‌رشته‌ای در بین جامعه دانشگاهی باعث می‌شود که در اجرا به بیراهه برویم.

خبرگان دانشگاهی در این پژوهش بر این باور بودند که حاکمیت نگاه رشته‌ای در نظام آموزش عالی کشور دلیل دیگری برای تمایل اندک اعضای هیئت علمی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای است، به این دلیل که دانشگاه‌ها و اعضای هیئت علمی هنوز در رشته، گروه و تخصص رشته‌ای خود غرق هستند. به‌عبارت دیگر، رشته‌های دانشگاهی به‌مثابه جزیره‌های پراکنده‌ای هستند که

پلی برای ارتباط با یکدیگر ندارند. به نظر یکی از شرکت‌کنندگان در پژوهش «حرف‌زدن رشته‌ها باهم مثل حرف‌زدن کر و لال‌ها می‌ماند؛ یعنی زبان هم را نمی‌فهمند». لاگوسی (۲۰۲۰)، نیز مقاومت رشته‌ای در برابر پژوهش‌های میان‌رشته‌ای را به‌عنوان یکی از موانع کم‌رنگ شدن پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مطرح نموده و اذعان داشت، عبور از مرزهای فرهنگ رشته‌ای می‌تواند راهکار مؤثری برای تقویت پژوهش‌های میان‌رشته‌ای باشد. محجوب عشرت‌آبادی و همکاران (۱۳۹۱)، نیز قرار دادن اعضای هیئت علمی و محققان در گروه‌های آموزشی جداگانه و غیرقابل نفوذ، سازمان‌دهی دانش به‌صورت حوزه‌های مجزا، حاکم کردن دیدگاه‌های خاص و قالبی کردن رفتارها را بزرگ‌ترین موانع پژوهش‌های میان‌رشته‌ای عنوان کردند. بر این اساس، می‌توان گفت، نتایج پژوهش حاضر به لحاظ حاکمیت نگاه رشته‌ای و ضعف رشته‌های دانشگاهی با یافته‌های پژوهش‌های مذکور همسو بوده است. یکی از دلایل عدم ارتباط و تعامل میان‌رشته‌ای را می‌توان فقدان سیاست‌های حمایتی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مطرح نمود. اهمیت بیش‌ازحد به تخصص‌گرایی، تفکیک رشته‌ها، امتیازدهی کم آیین‌نامه‌های ارتقا به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، اختصاص امتیازهای ویژه به پژوهش تخصصی در حوزه رشته‌ای، عدم امتیاز به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای به دلیل مشارکت عضو هیئت علمی در حوزه‌های غیرتخصصی، دلایل متقنی برای بی‌رغبتی اعضای هیئت علمی به کارهای میان‌رشته‌ای است. در این راستا مک کرچه (۲۰۱۹) و ویشولم و همکاران^۱ (۲۰۱۲)، تعداد کم مجلات میان‌رشته‌ای و مشکلات چاپ پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در مجلات معتبر را به‌عنوان یکی از مصادیق عدم‌حمایت از مطالعات میان‌رشته‌ای عنوان نموده‌اند. به نظر می‌رسد، ضعف شاخص‌های ارزیابی در آیین‌نامه‌های ارتقاء، مختص دانشگاه‌های ایران نبوده و دامن‌گیر دیگر دانشگاه‌های دنیا نیز می‌باشد. همچنین، خبرگان دانشگاهی در این پژوهش اذعان داشتند، انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مستلزم بستر مناسب سازمانی است. بدین معنی که اگر به دنبال فعالیت‌های میان‌فردی و بین‌سازمانی به‌صورت ارتباط دو رشته و یا دو دانشگاه هستیم، باید بستر آن فراهم گردد. این در حالی است که تمرکز نظام آموزش عالی کشور و تمرکز دستورالعمل‌ها، عدم استقلال عمل دانشگاه‌ها مانعی برای تعاملات مستقل رشته‌ها با یکدیگر محسوب می‌شود. درواقع، به باور یکی از شرکت‌کنندگان در پژوهش «یکی از مهم‌ترین عواملی که در میان‌رشته‌ای و البته در حوزه سازمانی می‌تواند به ما

کمک کند و اهمیت میان‌رشته‌ای را در سطحی فراتر از تجربه‌های شخصی نشان دهد توجه به ویژگی‌های خاص مناطق جغرافیایی است که به خاطر نظام متمرکز آموزش عالی عموماً از توجه جدی به این ویژگی محروم می‌مانیم». در این راستا، دانشگاه‌ها باید به‌طور مستقل، سازوکار خاص خود را طراحی و اجرایی نمایند. به‌عبارتی دیگر، در دانشگاهی که عقلانیت و آزادی عمل حاکم نیست نمی‌توان از اعضای هیئت علمی آن، همکاری‌های میان‌رشته‌ای و بین‌گروهی انتظار داشت. در این راستا، در پژوهش لارسون و همکاران (۲۰۱۱) نیز کار در قالب ساختارهای نهادی از پیش تعریف‌شده، به‌عنوان یکی از چالش‌های عمده پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مطرح شده است که با ماهیت پژوهش‌های میان‌رشته‌ای سازگاری ندارد. همچنین آن‌ها معتقد بودند، نه تنها باید استراتژی‌ها و بستر مناسب برای پژوهش‌های میان‌رشته‌ای فراهم گردد، بلکه حمایت و پشتیبانی از این‌گونه پژوهش‌ها نیز باید مورد توجه قرار گیرد. بر این اساس می‌توان گفت، نتایج پژوهش حاضر در بخش چالش‌های تمرکز ساختاری و وجود بسترهای نامناسب برای پژوهش‌های میان‌رشته‌ای با نتایج پژوهش مذکور همسو بوده است.

در پژوهش حاضر، دلایل سازمانی از جمله؛ فقدان نظام پاداش و انگیزش، مشکلات فرهنگ سازمانی، وجود حصارهای رشته‌ای و مشکلات ساختاری نیز به‌عنوان یکی دیگر از دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی حوزه علوم انسانی و علوم اجتماعی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای به‌شمار می‌روند. حاکمیت نگرش رشته‌ای و حصارهای رشته‌ای در دانشگاه‌ها از یک‌سو و عدم حمایت دانشگاه از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و فقدان نظام پاداش و انگیزش از سوی دیگر، منجر شده اعضای هیئت علمی در لاک رشته تخصصی خود فروروند؛ به‌همین دلیل ماتون و همکاران (۲۰۰۶) تکرار رشته‌ای شدن و جای خالی سیاست‌های تشویقی در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای را به‌عنوان موانع مهم پژوهش‌های میان‌رشته‌ای بر شمردند، چراکه حصارهای رشته‌ای باعث می‌شود، اعضای هیئت علمی پا را از دامنه حوزه تخصصی خود فراتر نگذارند و فقط در چهارچوب رشته تخصصی خود به پژوهش بپردازند. در این راستا، یکی از شرکت‌کنندگان در پژوهش اظهار داشت «اعضای هیئت علمی، درونشان آزاد نیست و در بند اندک معلوماتی هستند که پیش‌تر خوانده‌اند و هنوز گرفتار آن هستند». این در حالی است که سان و همکاران (۲۰۲۱)، افزایش انگیزه برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای را مستلزم تقویت فرهنگ میان‌رشته‌ای و اختصاص بودجه و حمایت‌های مالی از این‌گونه پژوهش‌ها می‌دانند. از

سوی دیگر، به استناد وایت و دیوی^۱ (۲۰۲۰)، در مراکز آموزش عالی دنیا، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مورد تشویق واقع می‌شوند، به طوری که در بسیاری از فراخوان‌های بزرگ پژوهشی، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای با استقبال فزاینده و حمایت مالی روبه‌رو هستند. اما وجود باورهایی همچون نگاه تخصصی به مسائل و محدود کردن فعالیت محققان در حیطه رشته خود، مانع از نگاه فرارشته‌ای اعضای هیئت علمی شده است. به نظر می‌رسد، از یک‌سو، برخورد آیین‌نامه‌ای و نوع امتیازدهی به دستاوردهای پژوهش تخصصی را می‌توان دلیل عمده گریز اعضای هیئت علمی از فعالیت‌های میان‌رشته‌ای برشمرد. از سوی دیگر، نداشتن تمایل دانشگاه‌ها به ایجاد گروه‌های میان‌رشته‌ای و گرفتاری استادان در تله رویکرد تخصصی و نگاه رشته‌ای صرف، دلیل دیگری برای تمایل اندک به انجام پژوهش میان‌رشته‌ای باشد. به نظر می‌رسد در این زمینه ایجاد تسهیلات و تشویق به تشکیل گروه‌های میان‌رشته‌ای در دانشگاه‌های کشور از اهمیت بسزایی برخوردار باشد، چراکه در بسیاری از کشورها از جمله ایرلند، برای پاسخگویی به نیازهای اجتماعی و حاکمیت فرهنگ پژوهش میان‌رشته‌ای پایدار، تسهیلات زیادی را برای تشکیل گروه‌های میان‌رشته‌ای و پرورش محققان میان‌رشته‌ای در دانشگاه‌های خود اختصاص می‌دهند (وایت و دیوی، ۲۰۲۰). مشکلات ساختاری از جمله وجود رسمیت و پیچیدگی ساختاری، نداشتن استقلال علمی اعضای هیئت علمی، وابستگی سازمانی دانشگاه‌ها به نهادهای بالادستی، نیز بخش دیگری از چالش‌هایی است که اعضای هیئت علمی در انجام پژوهش میان‌رشته‌ای با آن مواجه هستند. از آنجاکه به استناد پان^۲ (۲۰۲۰)، ماهیت مطالعات میان‌رشته‌ای، حل مسئله و مشکلات است و حل مسئله نیز با ساختار رشته‌ای در تناقض است و حل مشکل و تولید دانش جدید مستلزم استفاده آزادانه و تعاملات با دیگر رشته‌هاست (ص ۱۰۸)؛ بنابراین، قوانین و مقررات دست‌وپاگیر از بالا به پایین و محدودکننده مانعی برای پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قلمداد می‌شود؛ بدیهی است که این‌گونه مطالعات در بستر و فضای بسته اتفاق نخواهد افتاد. به عبارتی دیگر تا زمانی که دانشگاه‌ها روی پای خود نایستند و از وابستگی در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های نهادهای بالادستی رها نشوند، مطالعات میان‌رشته‌ای رشد نخواهد کرد، چراکه ماهیت میان‌رشته‌ای با اجبار و جبر، بخش‌نامه، آیین‌نامه و سیاست‌گذاری‌های از بالا به پایین همخوانی ندارد. بلکه میان‌رشته‌ای، در بستر تعاملات و ارتباطات غیررسمی، استقلال

1. White & Deevy

2. Pun

تصمیم‌گیری‌های درون‌سازمانی رقم خواهد خورد. در این راستا، بلاغت (۱۳۹۰) نیز، بوروکراسی اداری در دانشگاه‌ها را به‌عنوان مانعی بر سر راه مطالعات میان‌رشته‌ای عنوان کرده است. بر این اساس می‌توان گفت، یافته‌های پژوهش حاضر در بخش مشکلات ساختاری با نتایج پژوهش‌های (پان، ۲۰۲۰ و بلاغت، ۱۳۹۰) همسو بوده است.

دیدگاه خبرگان دانشگاهی شرکت‌کننده در این پژوهش حاکی از آن است، دلایل فردی از جمله؛ موانع ماهیتی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، فقدان مهارت‌های میان‌رشته‌ای و نداشتن انگیزه برای انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای را نیز در تمایل اندک اعضای هیئت علمی به مطالعات میان‌رشته‌ای، نباید از نظر دور داشت. در این زمینه لارسون و همکاران (۲۰۱۱) معتقدند، موفقیت در مطالعات میان‌رشته‌ای مستلزم تسلط بر شایستگی‌های خاصی است که باید آنها را آموخت و بهبود بخشید. از سوی دیگر، با توجه به ماهیت و سختی ذاتی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، انجام آنها مستلزم تخصص ویژه و آشنایی با حوزه‌های موضوعی مختلف، توانمندی‌های لازم در حوزه روش‌شناسی و ابزار پژوهش میان‌رشته‌ای است؛ بنابراین ورود به عرصه پژوهش میان‌رشته‌ای، صرف وقت و انرژی زیادی را از سوی اعضای هیئت علمی می‌طلبد. از این رو، به نظر می‌رسد، اغلب اساتید جهت راحتی انجام کار ترجیح می‌دهند در حوزه تخصصی خود که از دانش لازم در آن برخوردارند فعالیت نمایند و به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای وارد نشوند. علاوه بر این، فقدان مهارت‌های ادراکی و ارتباطی، عدم روحیه کارهای تیمی، وجود غرور و نخوت علمی در بین جامعه دانشگاهی، موانع فردی دیگری است که مانع توسعه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در بین اعضای هیئت علمی شده است. این در حالی است که وجارادول و همکاران^۱ (۲۰۲۰) و اوکوموسا و همکاران (۲۰۱۸)، داشتن بلوغ و انعطاف‌پذیری، تعهد شخصی، قدرت رهبری گروه، مهارت کار تیمی و برقراری ارتباط با یکدیگر، اشتراک‌گذاری، سازگاری و تمایل به برقراری ارتباط را به‌عنوان مهارت‌های لازم برای انجام مطالعات میان‌رشته‌ای برشمرده‌اند. همچنین، قاسمی و امامی‌مبیدی (۱۳۹۴) و بلاغت (۱۳۹۰) نیز در پژوهش‌های خود، دو مؤلفه مهارت‌های فردی و توانایی‌های علمی اعضای هیئت علمی را به‌عنوان مؤلفه‌های ضروری برای پژوهش‌های میان‌رشته‌ای برشمردند. شاید بتوان بسیاری از موانع فردی همچون نداشتن علاقه و تمایل اندک اعضای هیئت علمی به کارهای گروهی و مشارکتی را، به نداشتن مهارت در فعالیت‌های گروهی

1. Vajaradul, Aroonsrimorakot, Laiphrakpam & Paisantanakij

و اهمیت کم پژوهش‌های رشته‌ای و امتیاز آن در ارتقای سازمانی، مرتبط دانست. بر این اساس، می‌توان گفت، یافته‌های پژوهش حاضر در بخش دلایل فردی با نتایج پژوهش‌های (لارسون و همکاران، ۲۰۱۱؛ اوکوماسو و همکاران، ۲۰۱۸، قاسمی و امامی، ۱۳۹۴ و بلاغت، ۱۳۹۰) همسو بوده است.

در پژوهش حاضر، افزون بر شناسایی دلایل تمایل اندک اعضای هیئت علمی به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، از دیدگاه خبرگان دانشگاهی برای افزایش تمایل اعضای هیئت علمی به انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، راهکارهایی مطرح شده است که بدین شرح ارائه می‌شود:

راهکارهای نهادی؛ در راستای یافته‌های پژوهش مبنی بر فقدان تشویق و حمایت از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، برای ایجاد انگیزه و رونق بخشی به انجام پژوهش میان‌رشته‌ای پیشنهاد می‌شود که سیاست‌های تشویقی مادی از جمله؛ طراحی و تدوین نظام انگیزش و پاداش و جذب کمک‌های مالی از طریق صنایع و خیرین فرهنگی و از سوی دیگر، حمایت‌های معنوی همچون اعطای فرصت‌های مطالعاتی و بورس‌های تحصیلی به پژوهشگران میان‌رشته‌ای صورت پذیرد. همچنین، بازنگری و اصلاح آیین‌نامه‌های ارتقا به منظور اختصاص ضریب امتیاز ویژه به مقالات، کتب و دستاوردهای میان‌رشته‌ای، در دستور کار قرار گیرد. علاوه بر این، به دنبال فقدان آزادی آکادمیک در دانشگاه‌ها و عدم باور به جایگاه و توان دانشگاه در حل مسائل مختلف جامعه، حاکمیت فلسفه آموزش عالی راهکار دیگری است که خبرگان دانشگاهی در این پژوهش پیشنهاد دادند، چراکه تا زمانی که آزادی، عقلانیت، دموکراسی و استقلال دانشگاه‌ها را تجربه نکنیم و اجازه ندهیم جامعه علمی و آکادمیک، اهداف اصلی خود را دنبال کند، جامعه نسبت به رسالت دانشگاه در حل مسائل اجتماعی متقاعد نخواهد شد؛ و متعاقب آن پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در جامعه جایگاهی نخواهد داشت.

راهکارهای سازمانی؛ از آنجا که ترویج و تقویت پژوهش‌های میان‌رشته‌ای با دستورالعمل و آیین‌نامه‌های اجباری انجام‌پذیر نیست و مستلزم آن است که جامعه دانشگاهی نسبت به انجام آن، احساس نیاز کند؛ بنابراین، بازنگری ساختاری به منظور تغییر در مأموریت‌های دانشگاه پیشنهاد می‌شود. از این رو، لازم است پژوهش‌های میان‌رشته‌ای متناسب با نیازهای جامعه و به‌دوراز هرگونه الزام و اجبار شکل گیرد. از سوی دیگر، این شکل‌گیری باید در جامعه دانشگاهی نمود پیدا کند، بنابراین، مستلزم آن است که دانشگاهیان، با میل و علاقه به انجام پژوهش‌های

میان‌رشته‌ای روی آورند. در این راستا، تقویت فرهنگ پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در بین جامعه دانشگاهی راهکار دیگری است که خبرگان دانشگاهی شرکت‌کننده در پژوهش حاضر ارائه نموده‌اند؛ بنابراین ضروری است، تا نگرش و بینش اعضای هیئت علمی نسبت به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و ضرورت انجام آن برای حل مسائل جامعه تغییر کند. از سوی دیگر، در راستای شکل‌گیری تعاملات میان‌رشته‌ای در بین جامعه دانشگاهی، برگزاری کنفرانس‌ها و نشست‌های علمی با موضوع‌های میان‌رشته‌ای پیشنهاد می‌شود، چراکه برگزاری همایش‌ها و اجتماعات، به آشنایی و تعاملات در حوزه‌های علمی مختلف خواهد انجامید.

راهکارهای علمی؛ حاکمیت فلسفه انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در نظام دانشگاهی راهکار علمی است که توسط خبرگان شرکت‌کننده در این پژوهش ارائه شده است. بدین منظور، روشمند کردن پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، ترجمه کتاب و متون موفق در حوزه میان‌رشته‌ای در دنیا می‌تواند در این زمینه کمک‌کننده باشد.

راهکارهای فردی؛ با توجه به نداشتن متخصص و محقق میان‌رشته‌ای، فقدان مهارت‌های انجام پژوهش میان‌رشته‌ای، پرورش نیروی انسانی توانمند در حوزه میان‌رشته‌ای و تقویت مهارت‌های پژوهشی از جمله؛ تقویت روحیه کارهای تیمی، آشنایی با روش تحقیق در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای ضروری است.

منابع

- Balaghat, S. (2011). Study of Humanities and its Interdisciplinary Fields Development Challenges in Iran: (The Case Study of Educational Science Course With 3 Lnterdisciplinary Fields, Comparative, Preschool and Primary Education. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 3(4), 117-129. doi: 10.7508/isih.2011.12.006 (Text in Persian)
- Barkovic, D. (2010). Challenges of Interdisciplinary Research. *Interdisciplinary Management Research*, 6(1): 951-960.
- Boix Mansilla, V. (2006). Quality assessment of interdisciplinary research: Toward empirically grounded validation criteria. *Research Evaluation*, 14(4): 17-29.
- Bozic, S., & Pohoryles, R. J. (2009). Why bother with interdisciplinarity in the social and human sciences? *Innovation. The European Journal of Social Science Research*, 22(2): 143-145.
- Christensen, J., Ekelund, N., Melin, M., & Widén, P. (2021). The Beautiful Risk of Collaborative and Interdisciplinary Research. A Challenging Collaborative and Critical Approach toward Sustainable Learning Processes in Academic Profession. *Sustainability*, 13(4723): 1-20.

- Comprehensive scientific map of the country (2011). Tehran: Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution. (Text in Persian)
- Dalton, A., Wolff, K., & Bekker, B. (2021). Multidisciplinary Research as a Complex System. *International Journal of Qualitative Methods*, 20 (1):1-11.
- Ghasemi, A., Emami Meibodi, R. (2016). The Role and Status of Interdisciplinary Studies in the Development of the Humanities in Iran. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 7(4), 1-19. doi: 10.7508/isih.2015.28.001 (Text in Persian)
- Hoidn, S. (2018). Conducting Interdisciplinary Research in Higher Education: Epistemological Styles, Evaluative Cultures and Institutional Obstacles. *International Journal of Interdisciplinary Research and Innovations*, 6(3): 288-297.
- Khanjarkhani, Z., Bakhtiar Nasrabadi, H.A., Ibrahimi Dinani, A (2012). An Introduction to the Necessity, Position, and Types of Interdisciplinary Studies in Higher Education. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 2(1): 167-186 (Text in Persian)
- Larson, E. L., Landers, T. F., & Begg, M. D. (2011). Building interdisciplinary research models: a didactic course to prepare interdisciplinary scholars and faculty. *Clinical and translational science*, 4(1): 38-41.
- Lugosi, P. (2020). Developing and publishing interdisciplinary research: creating dialogue, taking risks. *Hospital Medicine*, 10(1): 217-230.
- MahjoobEshratatabadi, H., Malekinia, E., Ghrona, D. (2012). Faculty and Institutional Structure: The Conflict of Interdisciplinarity. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 4(4), 1-34. doi: 10.7508/isih.2012.16.001 (Text in Persian)
- Maton, K. I., Perkins, D. D., & Saegert, S. (2006). Community psychology at the crossroads: Prospects for interdisciplinary research. *American Journal of Community Psychology*, 38(1-2):9-21.
- McKercher, B. (2019), 'How 'quality research is measured now: Threat or menace!'. *Tourism Recreation Research*, 44(1): 136-138.
- Mertens, D.M. (2010). *Research and Evaluation in Education and Psychology: Integrating Diversity with Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods*. 3Ed. Los Angeles: SAGE Publications.
- Mertens, D.M. (2015). *Research and Evaluation in Education and Psychology: Integrating Diversity with Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods*. 4Ed. Los Angeles: SAGE Publications.
- Mertens, D.M. & Wilson, A.T. (2019). *Program Evaluation Theory and Practice: a Comprehensive Guide*. 4Ed. New York, London: The Guilford Press.
- Miller, A.S.C., & Pate, P.E. (2019). A Model for Developing Interdisciplinary Research Theoretical Frameworks. *The Qualitative Report*, 24(6): 1211-1226.
- Okumusa, F., Niekerka, M. V., Koseoglu, M. A., & Bilgihanc. A. (2018). Interdisciplinary research in tourism. *Tourism Management*, 69: 540-549.
- Pun, J. (2020). *Interdisciplinary Research*. In J. McKinley & H. Rose (Eds.), *The Routledge Handbook of Research Methods in Applied Linguistics*. London: Routledge.
- Patil, J. (2016). Multidisciplinary Research Opportunities: Need of the Hour. *Journal of Pharmacovigilance*, 4(1):1-2.
- Peek, L., & Guikema, S. (2021). Interdisciplinary Theory, Methods, and Approaches for Hazards and Disaster Research: An Introduction to the Special Issue. *Risk Analysis*, 41 (7), 1047-1058.

- Porter, A., Roessner, J., Cohen, A., & Perreault, M. (2006). Interdisciplinary research: meaning, metrics and nurture. *Research Evaluation*, 15: 187-195.
- Razzaq, J., Townsend, T., & Pisapia, J. (2013). Towards an understanding of interdisciplinarity: The case of a British university. *Issues in Interdisciplinary Studies*, 31: 149- 173.
- Rudhumbu, N., Zhou, L., & Nhundu, K. (2017). Transdisciplinary Research in Higher Education: Towards a Paradigm for Sustainable Development. *Journal of Business and Management*, 19(1): 13-19.
- Safari, S. (2012). Enhancing Quality of Interdisciplinary Science by Faculty Development. *Interdisciplinary Studies in the Humanities (Iranian Journal of Cultural Research)*, 4(4 (16)), 35-51. (Text in Persian)
- Sun, Y., Livan, G., Ma, A., & Latora, V. (2021). Interdisciplinary researchers attain better performance in funding. *ArXiv, abs,2104.13091*: 1-18.
- Vajaradul, Y., Aroonsrimorakot, S., Laiphrakpam, M., & Paisantanakij, W. (2021). Key Steps and Characteristics for Successful Interdisciplinary Research: An Analytical Review. *The Journal of Behavioral Science*, 16 (2): 73-85.
- Visholm, A., Grosen, L., Norn, M. T., & Lund Jensen, R. (2012). *Interdisciplinary research is Key to Solving Society's Problems*. Copenhagen: DEA Publications.
- White, P. J., & Deevy, C. (2020). Designing an Interdisciplinary Research Culture in Higher Education: A Case Study. *A Quarterly Review of Education*, 51: 499-515.

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).